Ádebiyatlar

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 1 ноябрдаги «Халқаро бахшичилик санъати фестивалини ўтказиш тўғрисида»ги ПҚ-3990-сон қарори. // Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Халқаро бахшичилик санъат фестивали очилишига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи” Қорақалпоғистон тонги гаезтаси 2019 йил 11-апрель №15-16 (1336-1337).

3. Ўзбекистон Республикасида миллий маданиятни янада ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисидаЎзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 ноябрдаги ПҚ-4038-сон қарори.

4. Моянов Ы. Қорақалпоқ халқ мусиқаси асосида ўқувчи-ёшлар маънавий-ахлоқий фазилатларини шакллантиришнинг ҳусусиятлари: педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) . … дис. – Тошкент, 2019. – 153 б.

REZYUME. Bu maqolada baxshichilik san’ati, shu bilan birga Qoraqalpog‘istonda baxshichilik san’atining rivojlanishiga hissa qo‘shgan ustoz baxshilarning ijrochilik va sozandachilik chevarligi, ularning ustoz -shogird yo‘llari haqida so‘z etilgan.

РЕЗЮМЕ. В данной статье говорится об искусстве бахши, а также исполнительском и музыкальном мастерстве мастеров-бахши, внесших вклад в развитие бахши в Каракалпакстане, и их наставнико-ученическом пути.

SUMMARY. This article talks about the art of bakhshi, as well as the performing and musical skills of bakhshi masters who contributed to the development of bakhshi in Karakalpakstan, and their mentor-student path.

QARG‘ALAR UCHSA QARAYLIK MARG‘ILONNING YO‘LIGA QO‘SHIG‘I TARIXI

Í.J.Moyanov – *dotsent, p.f.b.f.d (PhD)*
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti Nukus filiali

Tayanch so‘zlar: Marg‘ilon, Qoqan, tarixi, qo‘shiq, qarg‘alar, podshoh, xonlig‘‘, amirlik, chor Rossiyasi, xalq.

Ключевые слова: Маргилан, Коган, история, песня, вороны, царь, ханство, эмират, царская Россия, народ.

Key words: Margilan, Kogan, history, song, crows, king, khanate, emirate, tsarist Russia, people.

Bugingi avlod qarg‘alar uchsa qaraylik Marg‘ilonning yo‘liga qo‘shig‘ini bir necha yillar davomida O‘zbekiston telekanallari orqali efirga uzatilgan «Handalak» hajviy ko‘rsatuvi orqali biladi. Biroq qo‘shiqning asl tarixini ko‘pchilik yoshlar to‘liq bilmaydi. Gohida onda-sonda xalqimiz to‘ylarida ham qarg‘alar qo‘shig‘i yangrab turadi. Ushbu qo‘shiq aslida haqiqatdan ham raqsbob qo‘shiqmi? Agar bu qo‘shiq raqsbob bo‘lganida unga bulbul yoki kaptar so‘zlari mosroq tushmasmidi. Unga qarg‘alar so‘zining aniqrog‘i qarg‘alarning qo‘shilishining tarixi bor. Bu qo‘shiq siz u biz o‘ylagan doira zarbi jarangi bilan raqsga tushishga majbur etuvchi sho‘xlikni emas, balki yuraklarni anordik siqib, qonini oqizuvchi dardni o‘z ichiga olgan. Endi «Qarg‘alar uchsa qaraylik» qo‘shig‘ini tarixiga nazar solamiz. Xalqimiz tilida oq podshoh deb ataluvchi Rossiya imperatorining qo‘shtirnoq ichida Muzaffar va G‘olib qo‘shini O‘rta Osiyani bosib olish uchun qattiq yeng shimargan vaqtlar. Bir iloqni uch tomondon talashib charshagan raqib iloqchidek turgan, xonlig‘u amirlik Raxnamo xonu amir beku bayonlari birin ketin o‘z boynini qullik zanjiriga egib ta'slim bolish payida turgan paytlar, ommo bu yillarda oddiy xalq bu qullikka rozi emasdi. Aholi shusiz ham bir parcha yerni yana yarim qilishga intiladigan erkiga hurligiga chang soladigan har qanday begona qolga qarshi turishga intilardi. Xuddi shunday intilishlar yani chor Rossiyasiga qarshi kurashlar Marg‘ilon aholisi orasida ham kechyotgan edi. 1875-yilning 29-avgust kuni Qoqonni qolga olgan Fon Kaufmon boshliq ruslar 8-sentyabr kuni juda katta qiyinchilik bilan Marg‘ilonni bosib olishadi. Bu jangda Marg‘ilonliklarning kutilmagan qaqshadqish qarshiligiga uchragan imperator qo‘shini juda katta zarar ko‘rgandi. Fon Kaufmon Marg‘ilonga kira solib shaharda qirg‘inlarni boshlab yuboradi. O‘shanda chor Rossiyasi qo‘shiniga qarshilik ko‘rsatgan ona vatanini dushmandan himoya qilgan, aholi ichidan, faqat

yosh, kuchga to‘lgan yigitlarni saralab olib dorga osishadi. Qatil ruslar Marg‘ilonga kirib kelgan yo‘lda amalga oshiriladi. Bundan asosiy maqsad mard vatanparvar yigitlarni shahar yo‘lidan kirish joyiga osib, barchaga keyingi isyon boshlamoqchi bo‘lganlarni qo‘rqitib ularga dars berib qo‘yish edi. Qatil amalga oshirilgach dorga osilganlarning hech birining jasadiga teginishga va ularni ko‘mishga ruxsat berilmaydi. Bu ishga murdalarni olib dafn qilishga urinib ko‘rganlar esa ularni safini to‘ldirardi. Vaqt o‘ta boshlagach qarg‘alar jasadlarni yeyish uchun Marg‘ilonga yupiriladi. Marhumlarning yaqinlari esa tabiiikiy jasadlarni yana taqir etilmaslik uchun qushlardan himoya qilishga kelishadi. Qarg‘alar ko‘rinishi bilan ularni haydash uchun Marg‘ilonliklar uylaridan yo‘lga yugirib chiqishadi. U ham qo‘shiqning birinchi baytida keltirilgan.

Qarg‘alar uchsa qaraylik,
Marg‘ilonning yo‘liga.

Ammo qushlardan himoya etgani bilan jasadlarni tabiyatdan himoya etib bo‘lmasdi. Ular kundan-kunga uzlaridan badboy hid taratardi yo‘ldan o‘tish u yoqda tursin unga yaqin yo‘lashning iloji bo‘lmay qoladi. Ahvol shu darajaga borib yetadiki hid butun shahar va yon atrof qishloqlariga ham tarqaladi. Lekin shunchalar yomon hid chiqarsa ham inson o‘z og‘asini, o‘z inisini umuman o‘z yaqinini tashlab qo‘ymaydi. Xalq bu hidni yoqimli iforga qiyoslaydi. Hushbo‘ylarga tenglaydi. Xalq o‘z marhumlarini xandalak bo‘ylik dep ataydi. Bu ham qo‘shiqda o‘z ifodasini topgan.

Hidi kelsa masd bulaylik,
Handalakning bo‘yiga,
Handalak bo‘ylikginam,
Sen unda zor, men bunda zor.

Usha paytda xalq uchun eng alamlisi, o‘z yaqinlarini tuproqqa qo‘ya olmasdilar. Teginish ham mumkin emas edi.

Totiqushning bolasidek,
ikkalamiz intizor,
intizorlik torta torta,
tanda toqad qolmadi.
Yo‘l chilikning holida,
Yurarga holat qolmadi.
Yo‘l chilikning holini,
Yo‘lda yo‘lovchidan so‘rang.
Biz g‘arib bechorani,
Ahli raso yordan so‘rang,
Ahli raso yor bilmasa,
Ko‘z yoshim daryo bo‘lib,
Oqqan baliqlardan so‘rang.

Bu qo‘shiq ana shunday xalqning qonli va qayg‘uli davrining xabarchisidir.

Men qushimni g‘ozga solsam,
Kim solibdi qarg‘aga.
Tonka uzra oyga tolsam,
Olti qarg‘a orchada.
Qarg‘alar uchsa qaraylik,
Marg‘ilonning yo‘liga.
Hidi kelsa mast bo‘laylik,
Handalakning bo‘yiga.
Handalak bo‘ylikginam,
Sen unda zor, men bunda zor.
Totiqushning bolasidek,
ikkalamiz intizor,
intizorlik torta torta,
tanda toqad qolmadi.
Yo‘l chilikning holida,
Yurarga holat qolmadi.
Yo‘l chilikning holini,
Yo‘lda yo‘lovchidan so‘rang.
Biz g‘arib bechorani,
Ahli raso yordan so‘rang,
Mardikor avorani,
Ahli raso yor bilmasa,
Ko‘z yoshim daryo bo‘lib,
Oqqan baliqlardan so‘rang.
Qarg‘alar bedarg‘alar,
Ko‘lni to‘solmas pardalar,
Harjinib nonga to‘ymagan,
Tomoq ostida zardalar.
Men g‘azalni kuyga solsam,
Ne yumushim qarg‘ada,
Olti qarg‘a bir savatga,
Xudaydi kur bedarg‘ada.
Qarg‘alar turna emas,
Parvozidan qishlar kelur.
Biz g‘arib surgun chekib,
Barmog‘iga nashlar kelur,
Qarg‘alar uchsa qaraylik,
Marg‘ilonning yo‘liga.
Iska bulur garcha kabor,
Andijonning yo‘liga.
Men qushimni g‘ozga solsam,
Kim solibdi qarg‘aga. [3]

Adabiyot

1. Ma’lumatlar Farg‘ano viloyati tarix va madaniyati davlat muzeyining feyzbukdagi sahifasidan olingan.

Internet material

2. https://youtu.be/oR8xTXgOK-g
3. https://telegra.ph/Qargalar-uchsa-qaraylik-12-20

REZYUME. Maqolada qarg‘alar uchsa qaraylik Marg‘ilonning yoliga qo‘shig‘i tarixi haqida aytilgan bo‘lib, qo‘shiq so‘zlarining Qo‘qon xalqi uchun qanchalik qiyin va qo‘shiqning qanchalik qayg‘uli ekanligi haqida ma’lumotlar berilgan.

РЕЗЮМЕ. Посмотрим, летят ли вороны в статье рассказывается об истории песни Маргилана дорога, дается информация о том, насколько сложны слова песни для народа Кокана и насколько печальна песня.

SUMMARY. Let's see if crows fly. The article tells about the history of the song Margilan road, provides information about how difficult the words of the song are for the people of Kokan and how sad the song is.

MEKTEP OQÍWSHÍLARÍNA XALÍQ MUZÍKA DÓRETPELERIN ÚYRETIW SHEBERLIGI

S.E.Romanova *–docent, p.i.k.*
Ájiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq institutı

Tayanch so‘zlar: musiqa darsi, mutaxasislashtirilgan musiqa maktabi, musiqa tarbiyasi, oshiqlik dostoni, pedagogik kompetensiya, cholg‘u, qadimiy tarix, ijod, ijrochilik yo‘li, hissiyot, xalq kuyi.

Ключевые слова: урок музыки, специализированная музыкальная школа, музыкальное образование, история любви, педагогическая компетентность, инструмент, древняя история, творчество, способ исполнения, эмоция, народная мелодия.

Key words: music lesson, specialized music school, music education, love story, pedagogical competence, instrument, ancient history, creativity, performance way, emotion, folk tune.

Tárbiyanı balalarǵa tezirek hám tereńirek sińip barıwı ushın barlıq pánler xizmet etiwi belgili, biraq muzıka tárbiyası balalarǵa emocional tásir kórsetedi hám balalar muzıkanı tezirek qabıl etedi. Muzıka olardı aqıllılıq, ádeplilik rawajlanıwında úlken tásir kórsetip, insan sanasın qáliplestiriwde úlken áhmiyetke iye, onıń psixologiyalıq, fiziologiyalıq sezimlerine jaqsı tásir kórsetedi. Ata-analar jas bobeklik dáwirinen muzıka (jay temptegi)lardı esittirip, oynatıp barıw úlken balalarǵa qaraǵanda tezirek rawajlanadı.

Kishi jastaǵı balalarda da muzıka kerekli áhmiyetke bay bolıp onda ritmikalıq oyınlar, tábiyat penen baylanıstaǵı dawıs yamasa muzıkalar jarańlı, máselen, jawın sesi, aǵar suw yamasa qońıraw sesini anıqlaw olarda úmit, qızıǵıwshılıq, tabiyatqa sezimlerin qáliplestirip baradı. Orta bilimlendiriw mekteplerinin tiykarǵı wazıypalarınan biri oqıwshılardı pikirlew hámde oylaw, pikir jurgiziwge úyretiw. Bul proceste oqıtıwshı balalardı belgili bir muzıka shıǵarması menen tanıstıradı, ózi atqarıp oqıwshılardıń dıqqatını tartadı. Bul process balalardıń sóylew mádeniyatın, pikirlewin keńeytedi, sezimlerine unamlı tásir kórsetedi. Sabaq mazmunınıń tiykarǵı wazıypası oqıwshılardıń sanasınıń waqıya-hádiyselerge múnásibetin payda etiw hám ishki sezimlerin qáliplestiriwden turadı. Oqıtıwshı bul sabaqqa mehir-muhabbat penen jantasıp, óz aldına jobalastırılǵan maqset qoyadı. Oqıtıwshı muzıka tárbiyasında jańa usıl, járdemshi qurallar izlewi, turmısımız hám de kórkem óner arasındaǵı birikpeni muzıka mádeniyatınıń mánis- mazmunın kórsetip beriwi, anıq dalil hám tariyxıy hádiyseler izbe-izliginen paydalanıw maqsetine iye boladı. Maqsetti ámelge asırıwda oqıtıwshı jeke, tınbay, tayarlıq kóriwi, izleniwi mádeniyat orınlarınan, radio-televidenie esittiriwleri, kórsetiwlerinen, muzıka salt-dástúrlerinen xabar taba alıp olardan mánis-mazmun qabıl etip, bilimli, ruwxıy jetiskenligin asırıp, qáliplestirip barıwı zárúr.

Muzıka sabaǵı basqa pánlerden óziniń estetikası, tilsiz sózdi jeńil túsindiriliwi, óziniń specifikalıq ózgesheligi, quwanıshı, sezimleri menen ayrılıp turadı. Mekteplerde muzıka tálimi procesinde oqıwshılarǵa bilim beriw menen birge olardı ruwxıy jaqtan milliy sezimlerin rawajlandırıw maqsetke say.

Qosıqlardıń sózlerin, namada shertilip atırǵan ritm, ırǵaqtan hám olardıń muńlı yamasa shoxlıǵın, major yamasa minor keypiyatın anıqlap alıwımızǵa boladı. Eń keregi nama qosıqtıń baslanıwınan-aq onıń qaysı xalıqtiki ekenligin tez de bayqawımız mumkin. Hárbir sabaqta sabaq formalarında máselen muzıka sawatında xalıq qosıqlarınıń bir taktin alıp analizlense sonıń ózi hám oqıwshılarda tez waqıt ishinde hár tárepleme kónlikpe payda boladı.

Muzıka tıńlatıw basqıshına kelsekte xalıq dóretpelerinen paydalanıwǵa boladı. 5-8 minut dawamında ótilip atırǵan temaǵa say bolǵan qosıqtı esittiremiz. Bul proceste interaktiv metodlardan paydalanamız. Máselen sabaqqa oqıwshılar kirip keledi, ol gezde muzıka qoyılıp